

zelebb hozzá-e Angliát és Németországot, vagy ellenkezőleg újabb, komolyabb bonyodalmak kiinduló pontja lesz Európában is? Csupa olyan kérdés, melyre most még nem lehet felelni, de bizonyos, hogy a válasz nem késztetik sokáig. Egyelőre azt kívánhatjuk csupán, hogy az emberi szellem egyik legnagyobb alkotásának, a Panama-csatornának létesítése nyomán támadó problémák minél kevesebb vért követeljenek áldozatul megoldásuk alkalmával.

Vasút a Szaharán keresztül.

(A legújabb terv.)

Európa népessége már oly sűrű, hogy az anyaföld nem tud elég betevő falatot adni gyermekeinek és így a többi világrészekből rengeteg sok élelmi cikket hoznak Európába. Amióta Afrika megszűnt sötét lenni, az emberi elme ezt a világrészt akarja Európa éléskamrájává tenni; csak hogy ehhez jó közlekedési eszközök szükségesek. Rhodes Ceecil álma: a Fokföldről Kairóba vezető vasút közel áll a megvalósuláshoz. A Tanger—Dakar vasutáról a Pesti Hírlapban már írtam 1912 május 8-án. Ujabbon pedig egy új, hatalmas terv formájában merült fel újra, a Szahara-vasút is, s most meg is építik.

A Szahara nyugati része jóformán teljesen a franciák kezében van; a franciák régóta törlik fejüket, mi módon lehetne a Szahara izzó homokos, végtelen térségeit s java részben pusztá, szikes földsegeit hasznossá tenni. 1880-ban már felmerült egy terv, s ennek véghezvitelére Flatters ezredes parancsnoksága alatt ki is küldtek egy katonai küldöttséget; csak hogy a vad népek félnek a kultúrától s az expedíciót kiirtották. Vagy 10 évvel később egy újabb terv merült fel, amely azonban szintén megakadt az előmunkálatoknál, mert itt nemcsak a tuarégek féltelen, de katonailag szervezett bandáival kell megküzdeni, hanem a perzselő futóhomokot felhőbe kavaráó szélvizekkel is, meg a maláriás éghajlat veszedelmével és a szikkadt, porhanyó talaj víztelenségével is.

Ezenkívül nem egyszer szó esett a vállalkozó szellemű franciák kalandos terveiről, a Szaharáról. Így, hogy csak egyet mondjunk, akárhányszor írtak róla, hogy a Szaharát tengerre akarják átalakítani. Ennek a vakmerő tervnek lehetetlensége már abból is látnivaló, hogy a Szahara javarészt voltaképpen fekszik, amelynek szintje magasabban fekszik, mint a Földközi-tenger. Ebből a kalandos plánumból csak annyi igaz, hogy Roudet mérnök csakugyan komolyan foglalkozott vele, hogy Bilád el Dserid tájékán egy kereken 20.000 négyszögkilométernyi területet víz alá merítsen.

Az örök természet bölcsen intézkedett az emberi elme alkotó erejével szemben; mert ha a Szaharát vízzel tudták volna elborítani, egész Európa időjárása, csapadékviszonya, termelése s talán

élete is megváltozott volna. Az Afrikából jövő langyos szelek hozzák a Földközi-tengerről a párákat s teszik páratartalmuk légkörünket; tehát a csapadék egy részét ennek köszönhetjük.

A Szahara-vasút terve újabbon megint kiűrt a tökéletes francia nemzetből, s itt hozzá kell tenni, hogy az indító ok nem is annyira közgazdasági, mint inkább katonai szempont.

A franciák a szudáni katonákat megbízható, vakmerő s harcra képes emberekké tartják; a szudáni erőteljes, romlatlan emberfajta egész légiókat tudna nyújtani a francia lobogóknak. S ha majd eljön a nagy európai elszámolás népiértő csatája, a revanche-szomjas köztársaság a szudáni brigádokat is harcra akarja vinni.

De hát Franciaországnak közgazdaságilag is érdekében áll, hogy két, immáron gazdag és kultúrált gyarmatát; Algirt és Szenegambiát vasutal kösse össze; mert hiszen a jelenlegi élénk karavánközlekedés Timbuktu át és a Tsad-tó felé szinte utját jelöli a leendő vasutvonalnak.

A legújabb tervet Neger, a francia gyarmatcsapatok orosz kapitánya, nyomonjelezte és tanulmányozta, és most már lehet benne bizakodni, hogy ez a világraszóló terv meg is valósul.

A franciáknak algiri birtokain vezet az Orán—Algir vonal egész Tuniszig, ennek a vonalnak El Guerra állomásáról már kiágazik egy szárnyvonal egészen Biskráig, a sivatag felé.

Biskrától azután Tugurton át Temasslinig még elég kultúralt területen vezetne a vonal; de ezen túl már a lakatlan sivatag világában. Temasslintól a vasut Hoggarig folytatódna. Itt azután ketté ágazik; az egyik ág délkelet felé irányulna a Tsad-tó felé (ez már a Szahara déli részén fekszik), a másik ág pedig délnyugatra indulna Timbuktu felé (ez francia Szudánban van).

A Biskrából Hoggarig vezető vonal hossza kereken 2100 kilométer; a Hoggar—Timbuktu vonal pedig 580 kilométer.

Ennek az ágnak természetes folytatása volna az Atlanti-óceánig, azaz Dakar-ig vezető vonal. A vasutat ez esetben Kulikoróig kellene Timbuktuból folytatni; Kulikorótól egészen Kayesig már forgalomban van az u. n. Szudán-vasút, mely 800 kilométerre terjed; ha pedig Kayestől megépítik a vasutat St.-Louis kikötőig is, akkor készen áll az egész vonal, mert St.-Louis-tól Dakarig már forgalomban is van.

Ez a vonal közné össze Algirt Szenegambiával.

A Hoggartól a Tsad-tóhoz ágazó rész 1300 kilométerre rug s ez teremtené meg az összeköttetést Afrika középső része s Szudán között Európa felé. A Biskra—Hoggar—Tsad-tó vonal egész hossza 3400 kilométer lenne.

A Guineai öböl partján, az egyes gyarmatbir-

tokokban több, rövidebb-hosszabb vasuti vonal közvetíti a forgalmat s ezeket idővel mind összekötik a nagy Szahara-vasutal.

Az építés egész költségét 400 millió frankra teszik s azt hiszik, hogy 15 év alatt megépítik. A hajtóerőt villamossággal akarják megteremteni, s így 25 kilométer óránként való sebességgel a vonat az utat hat-hét nap alatt megteszi, úgy hogy Marsailleből a Tsad-tavat tíz nap alatt el lehet érni.

Igy papiroson a terv kivitele egyszerű és sima. Csak hogy a valóságban ez a baj. Elsőben is a számum által felkavart homokfelbőklökkel kell számolni; azután tekintetbe kell venni, hogy jóformán az egész vonalon gondoskodni kell vízzel. Ezekre a célokra az őrházakat sűrűn kell építeni és módfelett nagy személyzetet kell létesíteni. Az őrség maga kétezer főből fog állani. A vízzel pedig mélykutak s vizgyűjtő medencék útján kívánnak gondoskodni.

A francia tőke, a francia szovinizmus s a francia vállalkozó szellem talán megteremti ezt a világraszóló nagy munkát is s akkor remélhető, hogy Afrika csakugyan Európa éléskamrájává válik s hogy akkor a sötét Afrikába bevilágít majd Európa kulturájának fénykévéje.

Vértes József

Pesti zsurnalisztika a XVIII. században.

Bizony ez elég furesán hangzik: Pesti zsurnalisztika a XVIII. században! Hiszen aki csak egy kicsit ismeri a magyar irodalom, hát még a hírlapirodalom történetét, az kételkedve áll meg ez írás előtt. Annak a fejét kell csóválnia e cím olvasásakor. Pedig, bármennyire hihetetlen is a dolog, a XVIII. századnak meg volt a maga magyar és pesti hírlapirodalma is. Hogy hol és hogyan léteztek és milyen körülmények között haltak meg ezek a lapok? Arról akarok ebben a kis közleményben beszámolni.

A mai pesti újságírók azt szeretik hangoztatni, hogy a magyar hírlapirodalom most éli fénykorát. Ez a vélemény teljesen téves, mert ha figyelembe vesszük a többi európai államok hírlapirodalmát, be kell látnunk, hogy a mai elenyészően csekély számú újságjainkkal szemben Németországnak, Franciaországnak vagy éppen Angliának és Amerikának körülbelül háromszor-négyszer annyi napilapja van csupán, mint lapunk nekünk, a naponta megjelenő hírlapokkal, az időszaki, heti szépirodalmi folyóiratokkal, szaklapokkal és más revükkel együttvéve van. Az utóbbi két-három évben úgy Budapesten, mint szerte az országban, annyi új hírlap alakult és alakul még egyre máról-holnapra, hogy ez az örökös alakulás is megcáfolja az általános vélelményt s szinte önkénytelenül bukkanunk rá arra a gondolatra, hogy a magyar és a pesti zsurnalisztika (ami két különálló dolog) most vajudik. Ez a vajudas magyarázza meg azt a körülményt is, hogy számos olyan 30—40 ezer lakosú városunk van, amelynek még nincs napi sajtója. Ilyen magyar város többek között Sátoraljaújhegy, Losonc, Eperjes és egész vármegyék, mint Gömör-, Szepes-, Zemplén- és Esztergommegyék. Ez a tény is csak azt bizonyítja, hogy a magyar újságírodalom most lép a kamaszkorba. Ennek a többi államokhoz képest elmaradt fejlődésnek az okait XVIII. századbeli zsurnalisztikánkban kell keresni, amely idők lapjai az idegen kényszeruralom jegyében születtek meg. S hogy egyáltalán megszülettek, az csak néhány igaz magyar érzületű, elkeseredettségében csak annál lelkesebb író- és hírlapírónak köszönhető. Azt mondtam: író és hírlapíró. Ezt a szó szoros értelmében gondoltam, amennyiben ez a két foglalkozás akkor sokkalta különállóbb volt, mint ma. Pedig napjainkban valósággal mértföldnyi széles határvonal ékelődik a két foglalkozási ág közé. A hírlapirodalom centralizációjának eszméje is ebben az évszázadban merült föl először,

SZIVES FIGYELMEZTETÉS

NE FOGADJON EL MÁST!

CSAK ÓRIÁS FEDÁK CIPŐKRÉMET 30 FILLERÉRT

Fedák cipőkrém
 a legnagyszerűbb készítményeim
 Gerő Adolf fia orthopéd
 cipész-mester
 Budapest, Kosuth La os-u. 4.

igaz ugyan, hogy csak a rákövetkező század hozta meg a teljes eredményt. Az első terv szerint Kassán lett volna a központ, ami tulajdonképpen a felvidéki kultúra diadalának a legfényesebb bizonyítéka. Kassa volt ezekben a válságos időkben az a város, ahol a magyar kultúra, mint az új nyugati műveltség egyik kései képviselője, termő talajra talált. Számos nagy nyomdája várt a hírlapirodalmunk hajnalhasadását jelentő újságokra, amelyek azonban, sajnos, sehogysen tudtak megszületni. Amik létre jöttek, azok is nagyon rövid ideig élvezhették a nap melegét... A második terv Pozsonyt szemelte ki központnak. Különös, hogy ebben a német kulturától átítatott városban sem aratott sikert a lelkesedés, amivel az új centrálé megalapozásához hozzáláttak. Ennek talán az volt az eredeti oka, hogy a lapok többnyire német nyelven jelentek meg, ami tekintve a magyarság több száz esztendősen német averzióját, könnyen érthető is. Azonban a pozsonyi latin nyelvű lapok is sorra beszüntették működésüket, aminek a magyarázata az önkényuralom borzalmaiban rejlik. Midőn a pozsonyi tervet is el kellett ejteni, néhány ifjú magyar író, így többek között az ifjan meghalt Kármán József, a Fanni hagyományai szerzője, Pestre jött, hogy itt kezdjenek valamit. A dolog nagyon nehezen ment s már-már kezdtek lemondani a legutolsó reményükről is. Amily bizalommal és nagy, mindent megmagyarázó akarattal fogtak hozzá uttörő munkájukhoz, ép oly gyorsan és szomorú meggyőződéssel kezdtek lemondani tervük kivételéről. Csak Kármán József és a Debrecenből Pestre került Csokonai Vitéz Mihály tartották még a lelket a kis társaságban, amely kezdett már elszéledni, egy bánatos tudattal a lelke mélyén. Furesa volt ennek a néhány szomorú embernek a gyásza. A magyar kultúra halálát gyászolták s Csokonai gyakran emlegette: „Fiúk, mi már mehetünk odább egy házzal, egy másik temetőbe.“ Igaza is volt. Csakhogy ezekben a két-ségbeesett napokban egyszerre fölesillant az új század csillaga s amit a XVIII. század nem tudott megadni, azt meghozta a római XIX-es. Lassan jött meg az új század, de boldog, fehér fényt vetett az ifjú pesti zsurnalisztika sötétlő országutjára. S ez a friss, derűs fény a Kármán, Csokonay, s a többiek munkájának a sikerét hirdette.

Ezt megelőzőleg azonban a hazájukban csak zátonyra lett szerkesztők némelyike kiment Bécsbe, hogy ott kezdjen valamit. Így többek között Decsy Sámuel, Albisi Pánczél Dániel, Görög Demeter és Kerekes Sámuel. De fáradozásuk hiábavaló volt és meddő maradt. Minden akaraterejük megtört a híres bécsi cenzura erőszakosságán. Különösen a sajtótörvények egyik érdekes intézkedése kötötte le a kezüket. Ennek a paragrafusnak értelmében a hazánkra, közállapotainkra, politikánkra vonatkozó tudósítások a Wiener Zeitungból voltak meritendők. Csak természetes, hogy ennek a császárujságnak minden egyes szava, minden egyes betűje boszantó hazugság volt. S ezt a törvénynek nevezett jogtörvényt kiírásnak nem lehetett. Voltak a bécsi magyar lapoknak számai, amelyekben egész oldal maradt üresen, jelezve, hogy a cenzorok kék ceruzája működött. Rövid néhány évi kínlódás után aztán ezek a lapok is kimultak. Hasonlóképpen jártak a brassói kísérletezők is. Nem tudtak zöld ágra vergődni. A nemzeti eszmék hőhériai súlyos pallosukkal merészen vágtak eléje a próbálgatásoknak. Egyiküket a lelkesedés, az energiája, kitartása Kolozsvárra vitte Brassóból. Az eredmény ott is csak az lett: szegyeteljes kudarc.

Ilyen körülmények közt született meg a magyar zsurnalisztika.

Nem volna talán érdektelen beszélni arról, hogy miért meséltem eddig oly sokat a vidék történetéről? Erre a kérdésre nagyon könnyű a válasz. Nálunk, Magyarországon, alig van pesti újságíró, akit ne a vidék nevelt volna. Ma már

ugyan ez a szó „pesti“ fogalomra fejlődött, de a XVIII. században Pest még nagyon jelentéktelen kis dunaparti helység volt. Ugyszólván teljesen versenyképtelen volt a vidéki nagy városokkal, mint Brassóval. Kassával vagy Pozsonnyal szemben s csak a század végén indult fejlődésnek. Igaz, oly gyors tempóban, hogy ezek a városok követni sem bírták és messze elmaradtak mögötte. Ezzel a gyors és hirtelen nekilendéssel függ össze a Kármán—Csokonay-féle centrál-alapításnak később sikeres eszméje s általában a század végétől minden mozgalom innen indult ki. Nem volt a magyar sajtónak az a diadala azóta, amely nem a pesti redakciók íróasztala mellől röppent ország-világra. Pest az lett a magyar sajtónak, ami egész Európának Páris. A nagy francia forradalom előkészítői fiatal párisi újságírók voltak, a magyar márciusi tüzenőt pedig fiatal pesti költők csinálták. Mégis a pesti zsurnalisztika bölcsője a vidék volt s ebbe a most már világvárosi allűrökkel bíró nagy városba már nem mint a legelső hajítás, hanem mint a gyökereit utnak eresztő, gyöngye csemete plántálódott be, hogy a későbbi századok neuraszténiás lelkeinek a nikotin édességét nyújtsa...

A lapok alakja a maiakhoz képest szinte hihetetlenül furesa volt. Többnyire egy féliven készültek, vastag papiroson. Ezt a papirosfajtát ma már nem gyártják, egyrészt, mert nagyon költséges, másrészt pedig a mi kulturviszonyainkhoz alkalmazhatatlan. Hasonlított ahhoz, amit ma „hollandi meritett“ név alatt szoktak néhány fillérért árusítani, pedig csak közönséges utánzatok s a valódi hollandi meritettnek huszadnyi értékét sem képviselik. Vastag, kövér, ciradás betűkkel nyomattak az újságok, aminek következtében alig volt valami tartalmuk, mert a papiros legnagyobb részét díszítések (erre különös gondot fordítottak) foglalták el.

Pillantsunk be kissé a redakciók belső életébe is. Az egyes lapoknak egy, két, vagy három szerkesztője is volt. Ezek végezték azután ugy a szerkesztői, mint a kiadói összes teendőket. Riporternek, belső dolgozótársnak, tudósítónak stb. nek hire-hamva se volt. De nem is volt rájuk szükség, mert hisz a híreket és politikai cikkeket sajtósági sajtóviszonyaink miatt a Wiener Zeitungból kellett meríteni. Voltak hírlapjaink, melyeknél évente többször is, de legalább egyszer történt szerkesztő-változás. (A Magyar Hirmondót Rát Mátyás alapította s nyolc év leforgása alatt a következő szerkesztőváltásokon ment keresztül: Rát Mátyás, barcafalvi Szabó Dávid, Mátyus Péter, Révai Miklós, Eszterházy Sándor, Szabó Dávid, Ungi Pál és Szabó Márton).

Az első rendes, számottevő hazai hírlap a *Mercurius Veridicus Ex Hungaria* volt. Fél iven jelent meg s inkább a hadi célok érdekében jött létre. Szerkesztője is katonamester volt, Esterházy Antal tábornok. A viszontagságos és éppoly rövid életű lapot a tábornok-szerkesztő 1705-ben indította meg Kassán, majd egy fél év múlva a közönség részvéltlensége s a viszonyok miatt beszüntette. De 1706-ban ismét megindította Lőcsén s két év múlva harmadszor próbálta megnyerni vele a közönség tetszését Bártfán. A *Mercurius Veridicus Ex Hungaria* 1710-ben szűnt meg végképen.

Esterházy példája azután megindította a magyar lapoknak lassan keletkező sorát. Nem volt biztató a példa, a merészség volt a vállalkozókban legkevesebb s így csak nehezen akadtak uttörők. A reklám teljesen ismeretlen intézmény volt. Végre több mint egy évtizeddel később, tehát 1721-ben, indult meg Pozsonyban a Bél Mátyás által alapított „*Posoniensa*.“ Rövid idő múlva a Nova Posoniensa nevet vette föl. Nyelve a latin volt. Következő évben a pozsonyi jezsuiták vették át Bél Mátyástól, akiknek a kezében aztán annyira ellenszenvenessé, osztrák-politikájává lett a lap, hogy két hónap alatt be kellett szüntetniük. — Az első budapesti újság az akkori Bu-

dán alakult 1731-ben. Címe „*Ofnerischer Mercurius*“ volt. Német nyelven jelent meg, de csakhamar lemondott a további szerepléséről. — Az *Ofnerischer Mercurius* követte a pozsonyi *Pressburger Zeitung*. Ez a német nyelvű lap még ma is fennáll s épp az idén tartotta meg százötven éves jubileumát. Első szerkesztője Windisch Károly Teofil volt. Első száma 1764 július 14-én látott napvilágot. A magyar nyelv diadalát volt hivatva hirdetni a már egyszer említett „*Magyar Hirmondó*.“ Ez az első magyarnyelvű lap 1780 január elsején került ki a nyomda alól Pozsonyban. Rát Mátyás volt a megalapítója s utána nyolc év alatt összesen nyolcan vették át. 1788-ban megszűnt. — Még ennek a megszűnt előtti indult meg Bécsben a *Magyar Kurir* 1787-ben. Eszterházy Sándor szerkesztette. 1793-tól Decsy Sámuel, 1798-tól pedig Decsy Sámuel és Albisi Pánczél Dániel voltak a Magyar Kurir vezetői. A előfizetőknek mellékletként adták a Magyar Musa című szépirodalmi revüt. — 1789-ben indult meg ugyan-csak Bécsben a „*Hadi és más történetek*“ című „hadi“ hírlap. 1792-ben címet változtatott s attól fogva „*Magyar Hirmondó*“ név alatt szerepelt. Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztették. 1803-ig állt fenn. — Komáromban 1789 július elsején kezdte meg az 1790-ig tartó egyéves szereplését „*Mindenes Gyűjtemény*“ című enciklopédikus újság. Péczely József szerkesztette, a legkisebb siker nélkül. — A pesti hírlapok közt legelső a „*Magyar Mercurius*“ volt. Működését 1788 október 8-án kezdte. Zajos, viharos élete volt ennek a lapnak; igaz, hogy csak egy évig állt fenn, de ez alatt az idő alatt is keresztülment a válság minden borzalmán. A Magyar Mercurius Paczkó Ferenc nyomtatta és Szabó Márton szerkesztette.

1784-ben indult rövid utjára Brassóban a *Siebenbürger Zeitung*, mely később a *Siebenbürger Bote* nevet vette föl.

A második brassói hírlap az *Erdélyi Magyar Hirvivő* volt. 1790 áprilisában kezdte pályáját Cserey Elek és Fábrián Dávid szerkesztése alatt. Később Brassóból Kolozsvárra költöztek át s ettől fogva a lap címe Erdélyi Híradó lett. Így sem bírták ki soká az örökös anyagi zavarokkal való küzdést s a lapot még az év végén beszüntették. — Budán „*Ephemerides Budenses*“ címen jelent meg 1783-tól egy hírlap. — Pozsonyban 1783-tól 1786-ig létezett az első tót újság „*Preszpuršké Noviny*“ címmel. — Mig végre Pesten 1789-ben megindult a „*Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*“, mely rövid idő múlva nevét a *Pester Zeitung*-gal cserélte föl. Ez a német lap nyitotta meg voltaképpen a pesti zsurnalisztika kapuját. Ez a kapu azóta már kiszélesedett, kitágult. — A XVIII. század utolsó hírlapja már szintén Pesten jelent meg 1794-ben. A jővevi Kármán József csinálta „*Uránia*“ név alatt. Társai ifjú Schedius Lajos és Pajor Gáspár voltak. De 1795-ben be kellett szüntetniük a nagy részvéltlenség miatt. — A század szépirodalmi lapjai voltak: a Magyar Musa, Bibliotheca, Bécsi Magyar Musa, Szépliteraturai Ajándék a Tudományos gyűjtemény.

Pest-Budának a szépirodalmi lapokon ki tehát igen kevés hírlapja volt: az *Ofnerischer Mercurius*, a Magyar Mercurius, az *Ephemerides Budenses*, a *Pester Zeitung* és végül *Uránia*. Ezek is javarészt a század második felében keletkeztek.

Juhász Árpád

14451
BLUZ különlegességek. RUHÁK, KOSZTÜM
legdivatosabban s legnagyobb választékban
Faludy-nál kaphatók BUDAPEST, V
Kérjen divatlapot ingyen Andrásy-ut

Neige de Fleurs Kéz- és arckrém Minderült kapható világcikk
a jelenkor legjobb hygienikus toilette szere! Tubusa K-80, tégelye K-11